

14 Νοεμβρίου 2014

Η σύγχρονη ορθόδοξη θεολογία για τους αγγέλους

[Ορθοδοξία](#) / [Συνέδρια](#)

Τα πορίσματα του 13ου Συνεδρίου της Ελληνικής Εταιρείας Βιβλικών Σπουδών

Το 13ο συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Βιβλικών Σπουδών, το οποίο διοργανώθηκε με τη φροντίδα του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτη Σερρών και Νιγρίτης κ. Θεολόγου είχε ως θέμα του τις βιβλικές μαρτυρίες για τους αγγέλους και τα πνεύματα γενικότερα. Οι εισηγήσεις που παρουσιάστηκαν στην τριήμερη

φειτινή συνάντηση είχαν ως θέμα τους τόσο γενικότερα θέματα της βιβλικής αγγελολογίας και δαιμονολογίας όσο και ειδικότερα θέματα κριτικής του κειμένου, ερμηνείας και πρόσληψης (σε ποικίλες νέες συνάψεις) συγκεκριμένων χωρίων και περικοπών.

Παλαιά Διαθήκης, Κουμράν, ραββινικά κείμενα και ύστερη ιουδαϊκή γραμματεία

Ιουδαϊσμός και Χριστιανισμός μοιράζονται τις ίδιες παραστάσεις και ιδέες για τα πνεύματα, καθώς αντλούν κυρίως από τα κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης. Τις απαρχές, λοιπόν, της αγγελολογίας και δαιμονολογίας στην Παλαιά Διαθήκη και στον αρχαίο Ιουδαϊσμό αναζήτησαν με τις εισηγήσεις τους ο ομότιμος καθηγητής Δημήτρης Καϊμάκης («Αγγελολογία και δαιμονολογία στην Παλαιά Διαθήκη») κι η διδάκτωρ Θεολογίας Μαρία Παζάρσκη («Ο Σατανάς στην Παλαιά Διαθήκη»). Κι οι δύο περιέγραψαν την εξέλιξη της περί πνευμάτων (αγαθών και πονηρών) αντίληψης στον Ιουδαϊσμό και την πλήρη ανάπτυξή της κατά την Αιχμαλωσιακή και μεταιχμαλωσιακή περίοδο, όταν η ιουδαϊκή θεολογική σκέψη συζητά ζητήματα θεοδικίας. Η αρχικά φειδωλή αναφορά και περιγραφή των πνευμάτων εξελίσσεται σε μία πληρέστερη αγγελολογία και δαιμονολογία με σαφή δυαλιστικά στοιχεία στην αποκαλυπτική γραμματεία, όπως υποστήριξε η κ. Παζάρσκη.

Δύο εισηγήσεις είχαν ως θέμα τους την περί πνευμάτων αντίληψη στα κουμρανικά και αποκαλυπτικά κείμενα. Ο επίκουρος καθηγητής Κων/νος Ζάρρας στην εισήγησή του με τον τίτλο «kohanim ως kohanim: αγγελικό ιερατείο και το θέμα της πτώσης στα Ης 14, Ιεζ 28, στα Α΄ και Β΄ Ενώχ και σε χειρόγραφο της Νεκράς Θαλάσσης» παρουσίασε κείμενα του αρχαίου Ιουδαϊσμού, όπου οι άγγελοι ταυτίζονται με τα άστρα και συνέδεσε την ιστορία της πτώσης τους με συγκεκριμένα γεγονότα στην ιστορία του Ιουδαϊσμού. Στην εισήγησή της με τον τίτλο «Η αγγελική λειτουργία του Κουμράν» η διδάκτωρ Θεολογίας Ελένη Σουμάνη συζήτησε την εικόνα των αγγέλων ως ουράνιων λειτουργών, όπως αυτή περιγράφεται στην Αγγελική Λειτουργία του Κουμράν και ανίχνευσε πιθανές διαδρομές αλληλεπίδρασης μεταξύ αυτού του κειμένου και των βιβλίων του Ιεζεκιήλ και της Αποκάλυψης.

Ένας σημαντικός αριθμός εισηγήσεων είχαν ως θέμα τους συγκεκριμένα χωρία και περικοπές της Παλαιάς Διαθήκης, στα οποία γίνεται λόγος για τους αγγέλους. Η λέκτορας της Βιβλικής Θεολογίας Αλεξάνδρα Παλάντζα στην εισήγησή της με τον τίτλο «Οι περί αγγέλων διηγήσεις στο βιβλίο της Γενέσεως» περιγράφει την εξέλιξη της παλαιοδιαθηκικής πίστης για τους αγγέλους, όπως αυτή αποτυπώνεται στα τρία πρώτα κεφάλαια της Γένεσης κι εξήγησε τη θέση που τα αγαθά πνεύματα καταλαμβάνουν στην προσωπική σχέση Θεού και λαού του Ισραήλ. Η εμφάνιση του αγγέλου Κυρίου στον Βαλαάμ στη γνωστή αφήγηση του Αρ

22, 22-35 ήταν το θέμα της εισήγησης της λέκτορος της Παλαιάς Διαθήκης Yanka Dragominova («The Angel of the Lord and Balaam»), η οποία συζήτησε κριτικά τις διάφορες ερμηνείες που έχουν προταθεί για την συγκεκριμένη περικοπή. Το τρίτο κεφάλαιο του Ζαχαρία, όπου εμφανίζονται τόσο ο Γιαχβέ όσο κι ο Σατανάς, καθώς κι η σημασία του στην προφητική παράδοση απασχόλησαν την επίκουρη καθηγήτρια Anna Marinova στην εισήγησή της με τον τίτλο «Der Engel Jahwe und der Hohepriester Jeschua (Deutung vom dritten Kapitel Sacharjahbuches)». Δύο, τέλος μελέτες, είχαν ως θέμα τους κείμενα της μετάφρασης των Ο΄ στα οποία αναφέρονται άγγελοι, τη σύγκριση του ελληνικού κειμένου με το αντίστοιχο μασωριτικό και την πρόσληψη κι ερμηνεία τους στη μετέπειτα ιουδαϊκή και χριστιανική γραμματεία. Η λέκτωρ Μυρτώ Θεοχάρους συζήτησε ερμηνευτικά το Ωσηέ 12,5 και την ιουδαϊκή παράδοση για την πάλη του Ιακώβ κι ο διδάκτωρ Θεολογίας Πορφύριος Νταλιάνης ασχολήθηκε με την ερμηνεία και την πρόσληψη της δύσκολης ερμηνευτικά έκφρασης «άρτος αγγέλων» στο Ψα 77,5.

Καινή Διαθήκη και αρχέγονος Χριστιανισμός

Οι άγγελοι, ωστόσο, εμφανίζονται και στην Καινή Διαθήκη αλλά και στη σχετική απόκρυφη χριστιανική γραμματεία. Εμφανίζονται συχνά στη ζωή του Ιησού και των αποστόλων και της πρώτης εκκλησίας και καθίστανται αντικείμενο της λατρείας κάποιων αρχαίων χριστιανικών ομάδων. Μία σειρά εισηγήσεων, λοιπόν, είχαν ως θέμα τους χωρία της Καινής Διαθήκης, όπου γίνεται μεία αγγέλων αλλά και πονηρών πνευμάτων. Ακολουθώντας τη σειρά των βιβλίων στην σειρά τους στον κανόνα έγιναν οι εξής εισηγήσεις. Η διδάκτωρ Ζωής Τερλιμπάκου παρουσίασε τις αγγελοφάνειες του κατά Λουκάν ευαγγελίου και τις συνέδεσε με τη λατρεία του Ιησού ως Κυρίου της Εκκλησίας. Ο λέκτωρ Στέφανος Μιχαλίδης συζήτησε στη δική του εισήγηση μία σειρά χωρίων όπου γίνεται λόγος για την εξουσία των αγγέλων επί των εθνών και απαντά το θέμα της ήττας των αγγελικών δυνάμεων ως σχετιζόμενης με τη διάδοση του ευαγγελίου στα έθνη. Ο διδάκτωρ Darko Krstc υποστήριξε ότι ο Παύλος εμφανίζεται με τα χαρακτηριστικά του «ερμηνευτή αγγέλου» στην προς Γαλάτας επιστολή κι ότι ο απόστολος χρησιμοποιεί αυτό το μοτίβο της αποκαλυπτικής γραμματείας για να επιχειρηματολογήσει υπέρ της αποστολικής του αυθεντίας. Η αναπληρώτρια καθηγήτρια Κυριακούλα Παπαδημητρίου αξιοποίησε τις αρχές της σημασιολογικής και πραγματολογικής ανάλυσης στην ερμηνευτική ανάλυση του Α΄ Κορ 13, 1 κι αντιπαρέβαλε τις γλώσσες των αγγέλων προς την εν Χριστώ αγάπη η οποία τελικά υπερβαίνει κάθε κοσμική και θρησκευτική πραγματικότητα. Ο αναπληρωτής καθηγητής π. Jack Khalil ασχολήθηκε με το νόημα και την ταυτότητα του αγγέλου σατανά στο Β΄ Κορ 12,7 κι υποστήριξε την παραδοσιακή ερμηνεία, η οποία θεωρεί ότι εδώ ο απόστολος Παύλος ως σκόλοπα τη σαρκί χαρακτηρίζει τις δοκιμασίες και τις παρενοχλήσεις των αντιπάλων του. Ο ομότιμος καθηγητής Ιωάννης

Καραβιδόπουλος στη δική του εισήγηση πραγματεύθηκε το δύσκολο θέμα της λατρείας των αγγέλων για το οποίο γίνεται λόγος στην προς Κολοσσαείς επιστολή. Ο εισηγητής συζήτησε το πρόβλημα της γενικής στη φράση «θρησκεία των αγγέλων», πρόσφερε μία σειρά επιχειρημάτων υπέρ της γραφής στη χειρόγραφη παράδοση «ἄ μὴ ἑώρακεν ἔμβατεύων» και, τέλος, συνέδεσε την αντίδραση του αποστόλου προς αυτήν την λατρεία με τη χριστολογία της επιστολής. Ο αναπληρωτής καθηγητής Σωτήριος Δεσπότης παρουσίασε τη σημασία της φράσης «ὤφθη ἄγγελοις» μέσα στην ομολογία του Α΄ Τιμ 3, 16 αλλά και στην ευρύτερη συνάφεια των Ποιμαντικών επιστολών. Δύο μελέτες άντλησαν τα θέματά τους από την προς Εβραίους επιστολή. Ο επίκουρος καθηγητής Μόσχος Γκουτζιούδης ασχολήθηκε με τη μορφή του Μελχισεδέκ στο Εβ 7, 3 κι υποστήριξε ότι η επιστολή διασώζει δύο διαφορετικές γραμμές της ιουδαϊκής παράδοσης προκειμένου να αποδώσει στον Ιησού Χριστό μία ιδιαίτερη ιερατική ιδιότητα. Ξεκινώντας από την μαρτυρία του Εβ 1, 14 ο επίκουρος καθηγητής Θωμάς Ιωαννίδης συζήτησε τον τριπλό ρόλο των αγγέλων (δοξολογία του Θεού, συμμετοχή στο έργο της Θ. Οικονομίας και διακονία στο έργο της σωτηρίας) κι εστίασε την ανάλυσή του σε χωρία που αφορούν στην τρίτη πτυχή του έργου των αγγέλων. Στο βιβλίο της Αποκάλυψης αφιέρωσαν και την παρουσία των αγγέλων σε αυτό είχαν ως θέμα τους δύο εισηγήσεις του παρόντος συνεδρίου. Ο αναπληρωτής καθηγητής π. Ιωάννης Σκιαδαρέσης παρουσίασε τις μαρτυρίες για τους αγγέλους και τη θέση τους μέσα στην υψηλή χριστολογία του τελευταίου βιβλίου της Καινής Διαθήκης. Ο Daniel Mihoc ασχολήθηκε με την εικόνα του ισχυρού αγγέλου στο Απ 10 κι αξιοποιώντας την αρχαία και σύγχρονη ερμηνεία το εξέτασε τη θέση του μέσα στην γενικότερη συνάφεια του βιβλίου καθώς και τις διακειμενικές συνδέσεις του με άλλα κείμενα της Αγίας Γραφής.

Τέλος, η διδάκτωρ Εύα Αδαμτζίλογλου συνέδεσε τις περί αγγέλων ιουδαϊκές παραδόσεις με την διδασκαλία για τη Μεγάλη Μητέρα των γνωστικών και πρόσφερε μία νέα ερμηνεία υπαγορευόμενη από τις αρχές της φεμινιστικής ερμηνείας.

Πρόσληψη στην εκκλησιαστική γραμματεία, στα λειτουργικά κείμενα και στην τέχνη και λογοτεχνία

Η ἄγγελοι συνεχίζουν όμως να καταλαμβάνουν σημαντική θέση στη διδασκαλία των πατέρων και εκκλησιαστικών συγγραφέως καθώς και στα λατρευτικά κείμενα της Εκκλησίας. Επιπλέον, οι ἄγγελοι αποτελούν πηγή έμπνευσης για καλλιτέχνες και ποιητές σε νεότερες εποχές. Τρεις εισηγήσεις εμπίπτουν σε αυτήν την κατηγορία. Ο καθηγητής Χρήστος Οικονόμου παρουσίασε τη θέση που καταλαμβάνουν οι ἄγγελοι στο έργο του αγίου Νεοφύτου του Έγκλειστου και αναζήτησε τις βιβλικές καταβολές της περί αγγέλων διδασκαλίας του. Όπως και

στα κείμενα της Αγίας Γραφής οι άγγελοι συμμετέχουν στη δοξολογία του Θεού και στο έργο της Θείας Οικονομίας κι οι μοναχοί παραλληλίζονται με αυτούς. Ο αναπληρωτής καθηγητής Παναγιώτης Σκαλτσής ασχολήθηκε με την παρουσία των αγγέλων στις λειτουργίες Μ. Βασιλείου και Ιω. Χρυσοστόμου και υπογράμμισε τον εσχατολογικό ρόλο των αγγέλων μέσα σε αυτά τα λειτουργικά κείμενα. Τέλος, η διδάκτωρ Άννα Τιρικανίδου παρουσίασε επιλεγμένα κείμενα και έργα ζωγραφικής Νεοελλήνων ποιητών και ζωγράφων, όπου οι άγγελοι καταλαμβάνουν σημαντική θέση και αναζήτησε το βιβλικό υπόβαθρο και τις λαϊκές επιδράσεις σε αυτά τα έργα τέχνης.

Αναμφισβήτητα η περί αγγέλων και πνευμάτων διδασκαλία της Αγίας Γραφής είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα κι εξακολουθεί ακόμη και σήμερα να ασκεί μία ιδιαίτερη γοητεία σε ειδικούς και μη. Αυτό άλλωστε βεβαιώνει η πληθώρα των εισηγήσεων του παρόντος συνεδρίου καθώς και η σημαντική συμμετοχή σε αυτό. Ταυτόχρονα όμως, καθώς η εικόνα κι ο ρόλος των αγγέλων προϋποθέτει ένα διαφορετικό κοσμοείδωλο από αυτό της σύγχρονης εποχής, το οποίο υπαγορεύεται από τα επιτεύγματα των φυσικών επιστημών, ο ρόλος κι η ίδια η υπόσταση των αγγέλων φαίνονται σήμερα να αμφισβητούνται ή τουλάχιστον να αντιμετωπίζονται εξαιρετικά κριτικά. Αυτήν την δυσκολία επεσήμανε στην εναρκτήρια ομιλία του ο Κοσμήτορας της Θεολογικής Σχολής του ΑΠΘ και Πρόεδρος της Ελληνικής Εταιρίας Βιβλικών Σπουδών καθηγητής Μιλτιάδης Κωνσταντίνου, ο οποίος υπογράμμισε τις διαφορετικές προϋποθέσεις που υπαγορεύουν το βιβλικό κοσμοείδωλο κι υποστήριξε χρησιμοποιώντας παραδείγματα από τα συμπεράσματα των φυσικών επιστημών ότι ακόμη και σε αυτήν την απόλυτα απομυθοποιημένη θεώρηση του κόσμου υπάρχει ακόμη χώρος τόσο για τους αγγέλους. Οι άγγελοι αποτελούν μέρος της δημιουργίας του Θεού και μαζί με την υπόλοιπη δημιουργία μετέχουν στις ενέργειες του Θεού και εμφανίζονται στο έργο της Θείας Οικονομίας.

Το συνέδριο, του οποίου οι εργασίες έφτασαν στο τέλος τους, ανέδειξε κάποιες πτυχές της πλούσιας αγγελολογίας των κειμένων της Αγίας Γραφής, πρότεινε λύσεις σε δύσκολα χωρία και σαφώς έδωσε αφορμές για περαιτέρω θεολογική συζήτηση, έρευνα και θεολογικό στοχασμό.

<http://biblicalstudiesblog.blogspot.gr/2014/11/13-results-of-13th-conference-of-greek.html>

<http://bitly.com/1xgVEqF>